

Aktuální stav zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací v ČR

výsledky průzkumu z prosince 2007

Iva Horová

Koncem roku 2007 provedla Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací při AKVŠ druhé kolo průzkumu aktuálního stavu v oblasti zpřístupňování VŠKP. Dotazník z r. 2006 byl rozšířen na základě připomínek z předchozího roku, zkušeností s vyhodnocováním a vzhledem k potřebě získat v některých ohledech více informací. Rozeslán byl prostřednictvím elektronické konference VYSKA. Cílem bylo nejen zjištění současného stavu ale také sledování vývoje a trendů ve srovnání s r. 2006.

Okruhy položených dotazů:

- 1) kdo má na starosti zajištění a na jaké úrovni probíhá koordinace řešení úkolu zpřístupňování,
- 2) jak škola reagovala na novelu a jaký je stav souvisejících vnitřních předpisů,
- 3) zda škola uzavírá a od kdy LS
- 4) jaký se používá formát pro popisná metadata
- 5) jakým způsobem jsou zpřístupňovány informace o VŠKP, resp. k jakým došlo změnám
- 6) jakým způsobem, komu a které typy prací se půjčují v tištěné verzi
- 7) zda a od kdy je stanovena povinnost sběru VŠKP v elektronické verzi a to na jednotlivých kvalifikačních úrovních prací (tj. bakalářské, magisterské, rigorózní, disertační a habilitační) a to zvláště textových a netextových
- 8) zda a jakým způsobem jsou zpřístupňovány plné verze textových prací v závislosti na jednotlivých kvalifikačních úrovních prací (tj. bakalářské, magisterské, rigorózní, disertační a habilitační) a to:
a) v intranetu b) v internetu
- 9) totéž bylo zjišťováno u netextových prací
- 10) jaký je nastaven režim pro netextové práce (samostatně, součást, jaké formáty, které druhy)
- 11) zda a jaké se používají SW a jaké jsou plány v tomto směru a zda tyto SW spolupracují / budou spolupracovat s IS dané školy

Respondenti:

Celkem bylo získáno a vyhodnoceno 38 odpovědí, z toho 24 z VVŠ¹ a 1 z VŠ neveřejné (Policejní akademie); z Univerzity Karlovy a ze Slezské univerzity bylo odpovídáno na úrovni jednotlivých fakult, v celkovém počtu 15.

Vyhodnocení bylo provedeno:

- a) Na úrovni univerzit - započteno bylo 23 škol (včetně PA, bez SU a UK)

¹ Seznam škol (abecedně) : Akademie múzických umění v Praze (AMU), Akademie výtvarných umění v Praze (AVU), České vysoké učení technické v Praze (ČVUT), Česká zemědělská univerzita v Praze (ČZU), Janáčkova akademie múzických umění v Brně (JAMU), Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích (JČU) , Masarykova univerzita v Brně (MU), Mendelova lesnická a zemědělská univerzita v Brně (MZLU), Ostravská univerzita v Ostravě (OU), Policejní akademie (PA), Technická univerzita v Liberci (TUL) , Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem (UJEP), Univerzita Karlova v Praze (UK), Univerzita Hradec Králové UHK), Univerzita Palackého v Olomouci (UPOL), Univerzita Pardubice (UPa) , Univerzita T. Bati ve Zlíně (UTB), Veterinární a farmaceutická univerzita v Brně (VFU), Vysoká škola báňská -Technická univerzita Ostrava (VŠB), Vysoká škola ekonomická v Praze (VŠE), Vysoká škola chemicko-technologická v Praze (VŠCHT), Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze (VŠUP), Vysoké učení technické v Brně (VUT), Slezská univerzita v Opavě (SU), Západočeská univerzita v Plzni (ZČU).

- b) Na úrovni fakult – odpovědi zaslalo 13 součástí UK a 2 fakulty SU. Z těchto odpovědí je patrná dosavadní nejednotnost řešené problematiky, její spíše stále ještě zárodečný stav, není zde koordinace na centrální úrovni. Prozatím došlo nebo dochází ke změnám na úrovni souvisejících předpisů, ale sběr elektronických verzí je sporadický a zpřístupňování i jen v intranetu zcela výjimečné.

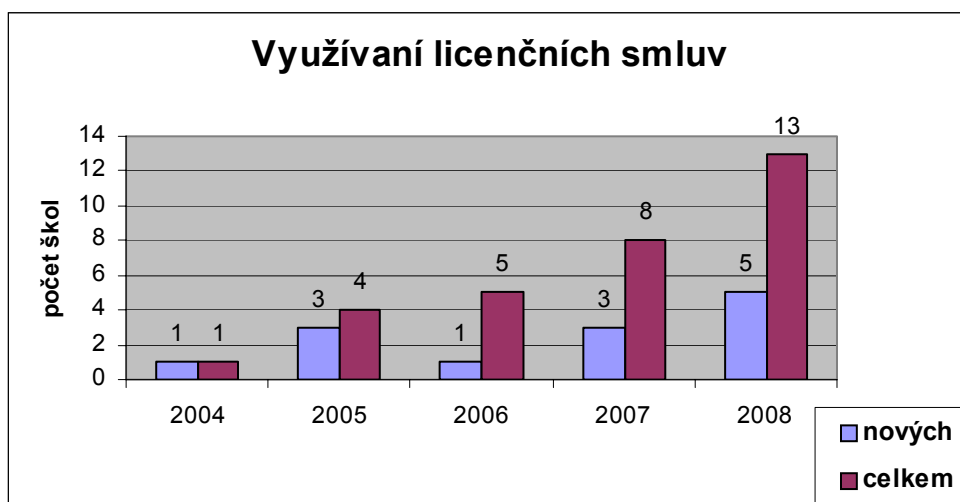
V r. 2006 odpovědělo 21 škol, z toho mohlo být do vyhodnocení zahrnuto jen 17 VVŠ na úrovni univerzit, tj. o 6 méně.

Vyhodnocení jednotlivých okruhů dotazů

Ad 1) Koordinace evidence a zpřístupňování víceméně na všech VŠ probíhá centralizovaně, tj. na úrovni celé univerzity, řídicí osobou je nejčastěji prorektor pro studijní záležitosti. Některé školy uvedly současně také úlohu fakult. Převážně zajišťují tuto agendu Knihovny – výjimky představují MU, UHK a JČU - a obvykle spolupracují s oddělením informačních technologií.

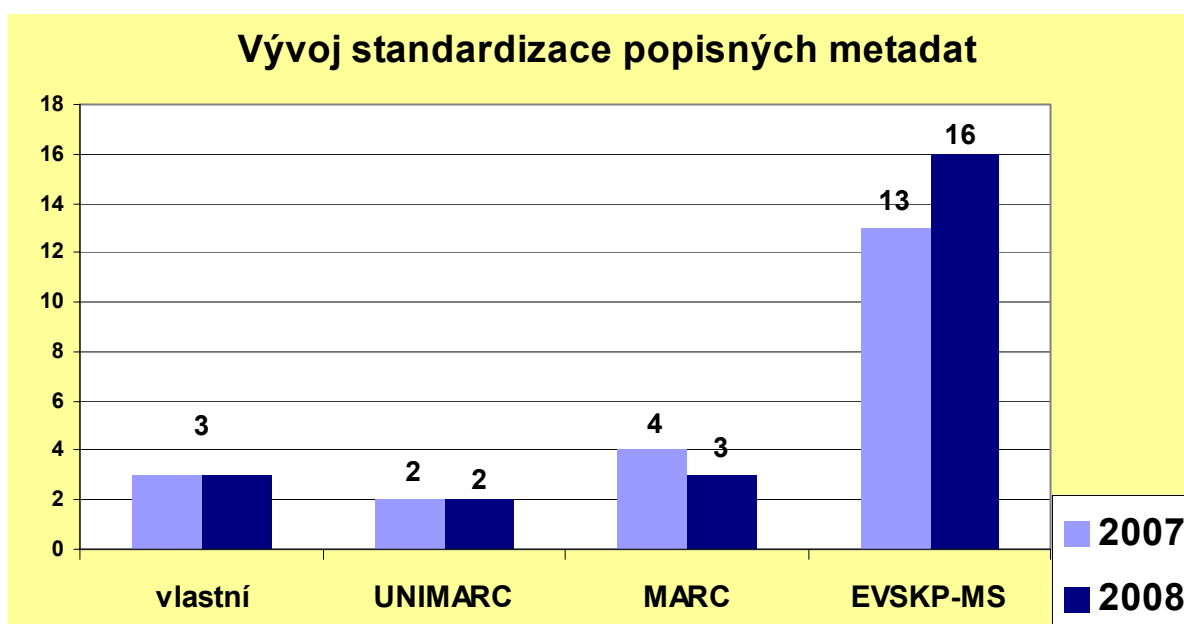
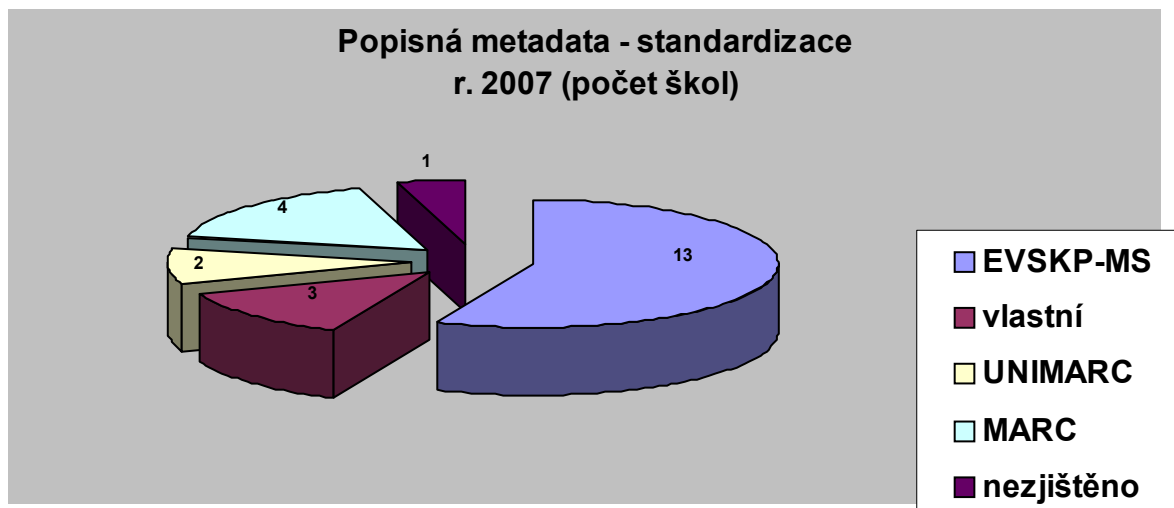
Ad 2) Ve srovnání s přecháším rokem došlo k posunu směrem k aktualizaci předpisů resp. ošetření sledovaných okruhů tj. reakce na novelu, změny ve workflow, povinnosti odevzdávat elektronické verze, stanovení technických a formálních pravidel, zpřístupnění posudků a zpřístupnění prací před obhajobou, zpřístupnění bibliografických informací o VŠKP, trvalé zpřístupnění plných verzí prací, pravidla pro trvalou archivaci. Ke změnám v předpisech došlo zejména na VUT, JČU, UJEP, UPCE, a OU.

Ad 3) K licenčním smlouvám byl v tomto dotazníku nově zjišťován také rok, od kdy se na dané škole používají. Je patrný posun směrem k jejich zavádění, celkem je užívá již 8 škol (před rokem to bylo 5) a dalších 5 se na to připravuje v r. 2008. Graf znázorňuje také vývoj zavádění v čase:

Ad 4) Pokud jde o popis prací (metadatový formát), situace se příliš neproměnila. Tři školy nadále uvádějí užívání vlastního formátu. Školy (a také jednotlivé fakulty), které se k šetření nově připojily, většinou uvádějí popis ve formátu MARC21 – zastoupen je na úrovni škol 4x, Unimarc 2x. MS-EVSKP² tedy nyní deklaruje 13 škol, další tři - UK v rámci nasazovaného systému DigiTool – jej plánují. MARC přetrvává zejména na školách, které zatím zpřístupňují VŠKP spíše jen prostřednictvím bibliografických záznamů. Jejich konverze vzhledem ke standardizaci jistě bude možná, avšak budou zde bohužel chybět některé údaje požadované v NS. V roce by mělo užívat jednotný popisný standard již 16 vysokých škol. Současný stav, vývoj v čase a plánovaný stav v užívání popisných metadatových standardů znázorňují grafy:

² Národní standard (MS-EVSKP) - vypracovaný Odbornou komisí pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací.

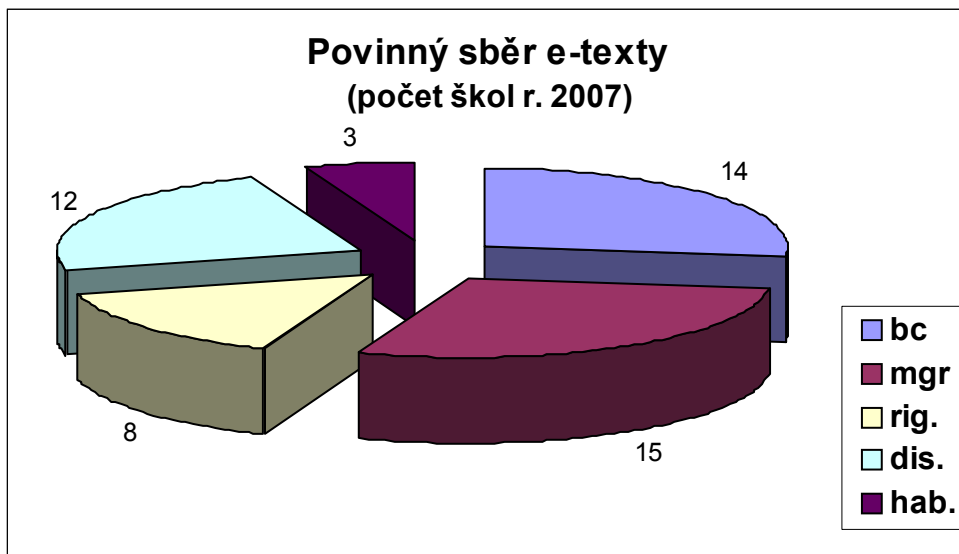
Ad 5) Ve zpřístupňování bibliografických záznamů o VŠKP lze konstatovat, že v devíti případech jsou záznamy zpřístupňované mimo knihovní katalog a nejsou do něj propojené. Došlo zde ovšem zřejmě k mírnému posunu, tendence je záznamy automaticky převádět i do knihovních katalogů a zajistit tak pro uživatele možnost primárně hledat na jednom místě.

Ad 6) Nově byla zahrnuta otázka na způsob zpřístupňování prací v tištěné formě. Z průzkumu vyplývá, že se papírové verze prací půjčují na všech školách prezenčně, v 8 případech všem zájemcům, jinde jen registrovaným uživatelům knihovny a/nebo v souladu s omezeními danými licenčními smlouvami. Tento údaj však nedodalo 7 škol.

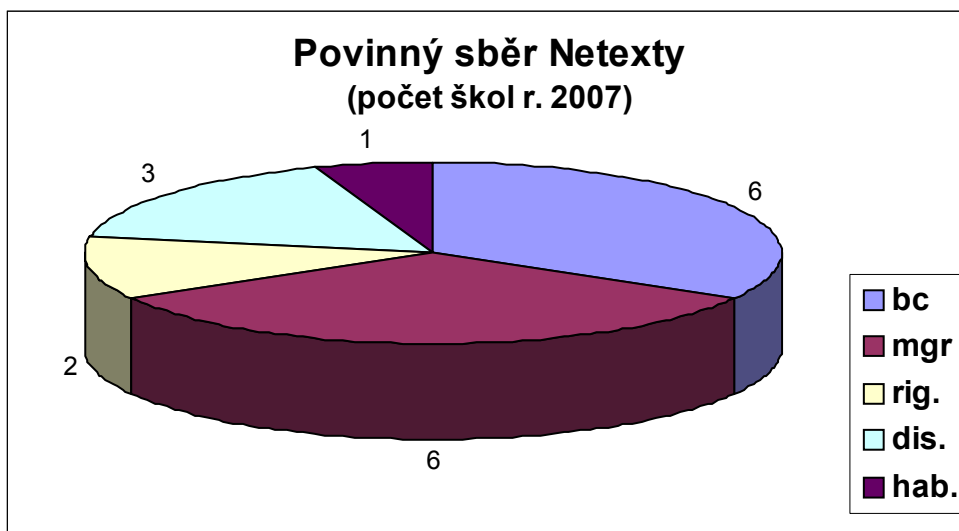
Ad 7) Zjišťování o sběru elektronických verzí prací bylo důsledně rozděleno na povinné a nepovinné a dále rozlišováno na jednotlivé úrovně prací od bakalářských po habilitační. Sběr elektronických verzí textových prací obecně probíhá na 21 školách, z toho 1x v testovacím režimu, ve dvou školách výběrově či volitelně, dvě školy jej připravují na r. 2008. Pouze 2 školy – a 6 fakult UK a SU – uvedly, že sběr se dosud vůbec neprovádí³. Jednoznačně převažuje **povinné** odevzdávání.

³ Některé fakulty však na tuto otázku nedopověděly, případně se sbírá jen jedna kvalifikační úroveň prací.

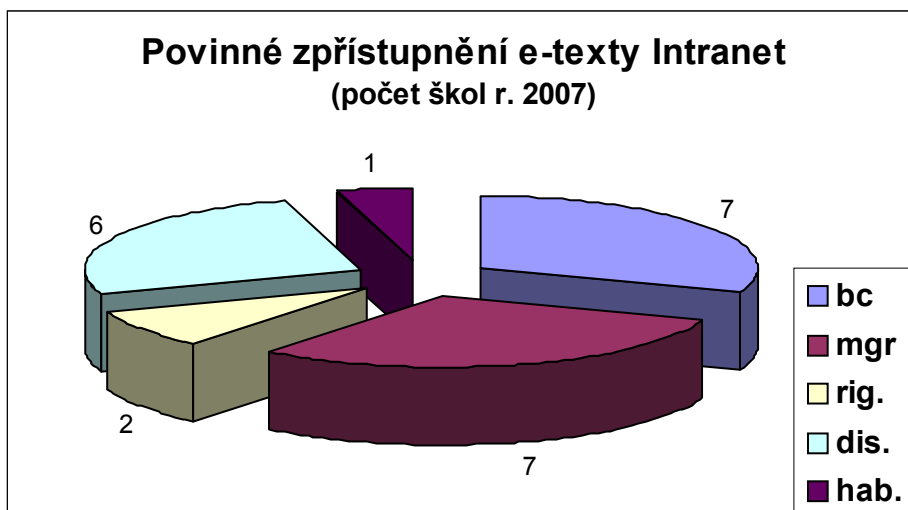
Situace je trochu odlišná u jednotlivých kvalifikačních úrovní prací, nejvíce jsou povinně vyžadovány bakalářské a magisterské.

Nadále trvá situace, kdy se v daleko menší míře, než práce textové, sbírají v elektronické formě také práce netextové povahy. Je to jen 12 škol, z toho 3 výběrově či nepovinně, připravují se na to dvě další školy. 10 škol se tedy touto problematikou nezabývá. Nelze říci, že by se to spíše řešilo či neřešilo na nějakém konkrétním typu škol, v obou skupinách jde jak o školy s obory humanitními, tak technickými či přírodovědnými. Opět jsou nejvíce vyžadovány práce na bakalářské a magisterské úrovni, ostatní jen výjimečně.

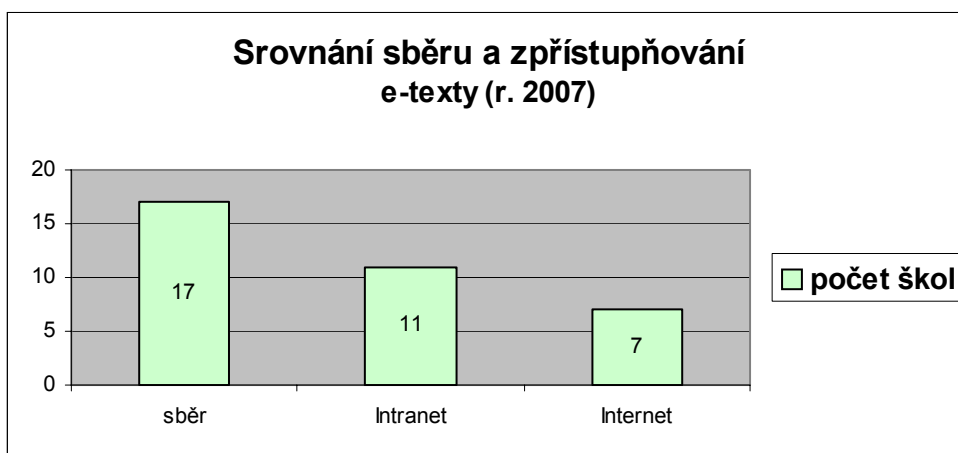

Ad 8) Školy – kromě tří (včetně PA) - které textové práce sbírají, je také zpřístupňují v intranetu. Zde je však ne/povinnost různorodější, konkrétně viz tabulka níže. Graf znázorňuje podíl zpřístupnění podle jednotlivých úrovní prací:

Pokud jde o zpřístupnění textových prací v Internetu, je situace výrazně odlišná tj. povinně se zpřístupňují pouze na 4 školách a to nikoliv v plném „kvalifikačním“ rozsahu. Další tři školy zpřístupňují výběrově či nepovinně. Přístup je přitom pochopitelně řízen také s ohledem na licenční smlouvy. Tři ze škol, které zpřístupňují také v internetu, licenční smlouvy nepoužívají a ani je neplánují.

Porovnání sběru a zpřístupnění textových prací v intranetu a internetu znázorňuje graf a to bez rozlišení na jednotlivé úrovně prací (tj. pokud se jedná o alespoň jednu kvalifikační úroveň textové práce):

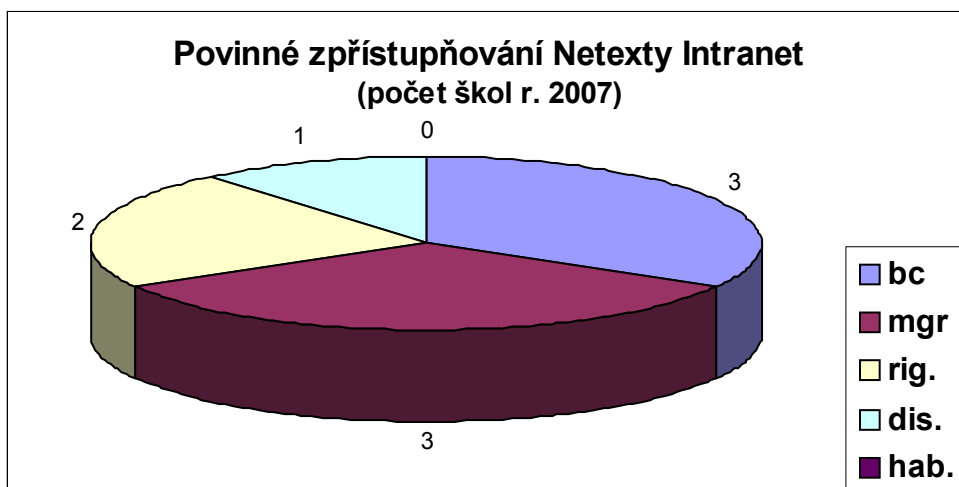

Konkrétní situaci pro oblast sběru a zpřístupňování textových prací popisuje tabulka:

Textové e-práce 2007- počet škol
(23 respondentů)

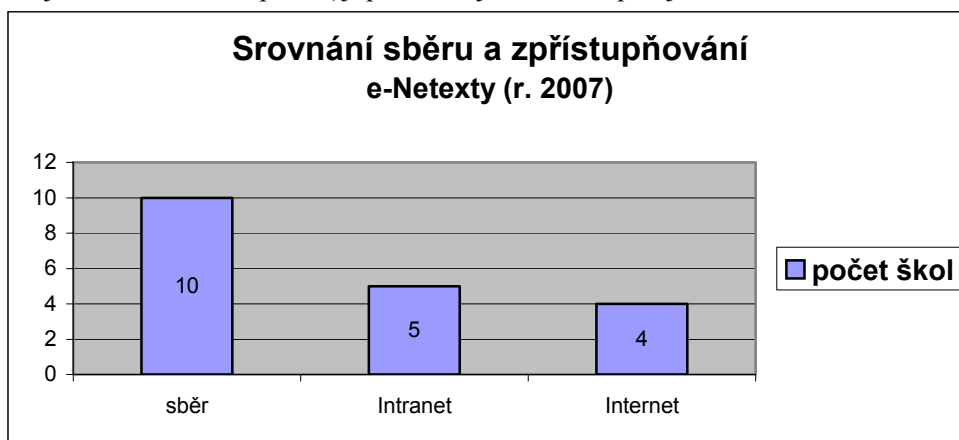
typ práce	bc	mgr	dis.	rig.	hab.
sběr povinně	14	15	12	8	3
sběr nepovinně	2	2	2	2	2
Celkem sběr	16	17	14	10	5
Intranet povinně	7	7	6	2	1
Intranet nepovinně	4	4	3	3	3
Celkem Intranet	11	11	9	5	4
Internet povinně	3	3	3	3	1
Internet nepovinně	4	8	2	2	2
Celkem Internet	7	7	5	5	3

Ad 9) Ze 12 škol, které sbírají také netextové typy prací, jsou v intranetu zpřístupňovány pouze v 5 -ti případech, další dvě školy je připravují v r. 2008. Zřejmě ještě nejsou školy v tomto směru dostatečně technologicky ani organizačně připraveny, chybí metodika. Opět převažuje zpřístupňování **povinné** (pouze jedna škola volitelně).

Netextové práce jsou v Internetu zveřejňovány spíše výjimečně, jde pouze o 4 školy a jen jedna z nich to vyžaduje povinně.

Porovnání sběru a zpřístupnění v intranetu a internetu netextových prací znázorňuje graf, bez rozlišení na jednotlivé úrovně prací (tj. pokud se jedná o alespoň jednu kvalifikační úroveň):

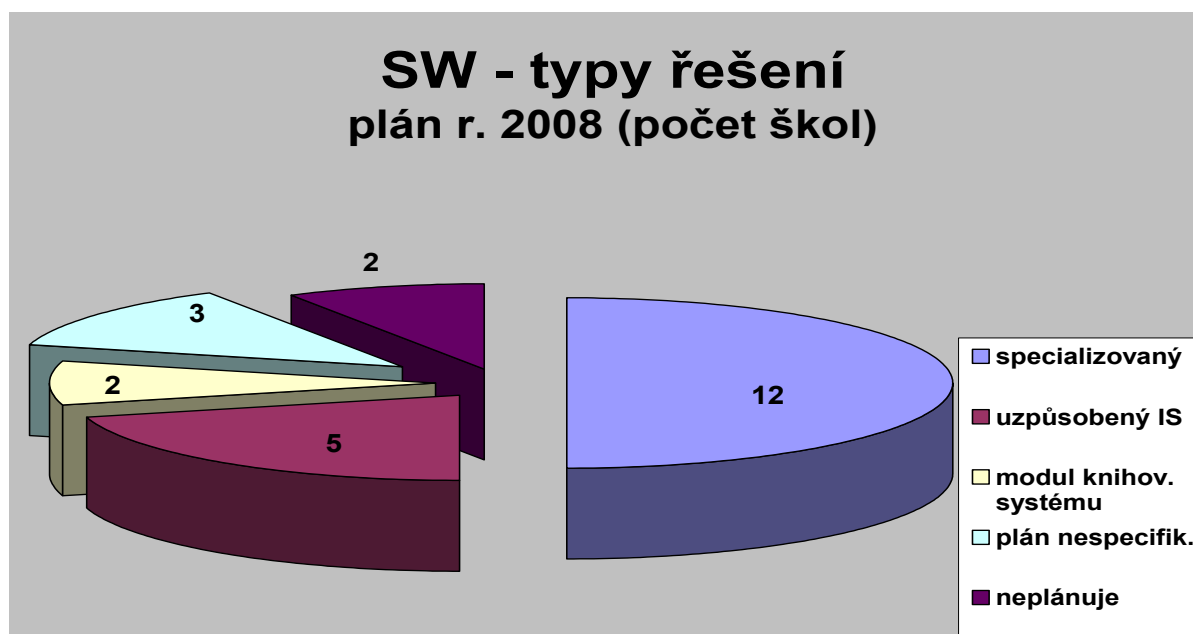
Tabulka opět uvádí souhrn konkrétních údajů v závislosti na kvalifikační úrovni netextových prací:

**Netextové práce 2007- počet škol
(23 respondentů)**

typ práce	bc	mgr	dis.	rig.	hab.
sběr povinně	6	6	2	3	1
sběr nepovinně	4	4	0	3	3
celkem sběr	10	10	2	6	4
Intranet povinně	3	3	2	1	0
Intranet nepovinně	2	2	2	2	1
celkem Intranet	5	5	4	3	1
Internet povinně	1	1	1	1	0
Internet nepovinně	3	3	2	2	0
celkem Internet	4	4	3	3	0

Ad 10) Cílem dotazníku bylo také zjistit blíže situaci kolem odevzdávání netextových typů prací. Šlo zejména o to, zda se jedná o „přílohy“, v jakých formátech se sbírají, jak se s nimi nakládá, atd. Ke konkrétnějšímu popsání situace bylo však nutné zorganizovat doplňující sběr informací. Výsledky zatím nejsou k dispozici.

Ad 11) Rozšířeným se nově v ČR patrně stává OpenSource systém DSpace, se kterým již nyní pracují 3 školy, další dvě jej plánují či nasazují. Dvě školy dále zvolily cestu speciálního modulu knihovního systému (Daimon, ARL). Komerční systém pro správu digitalizovaných sbírek funguje nebo bude fungovat na třech školách, 5 škol nadále užívá pro účely správy agendy eVŠKP svůj upravený studijní systém – někdy upravený až na úroveň samostatného modulu (BADIS, DIPL). 6 škol uvedlo nasazení SW v r. 2008, dvě z nich bez specifikování konkrétního produktu. Graf znázorňuje výhledově nasazení obecných řešení (v rámci specializovaných řešení zahrnutý jak komerční, tak OpenSource systémy):

Závěry průzkumu

V rámci položených dotazů patří k nejsledovanějším zejména otázky vztahující se k licenčním smlouvám, k povinnosti odevzdávat elektronické verze prací, k míře a způsobům jejich zpřístupňování, k procesu standardizace popisných metadat a k používaným software.

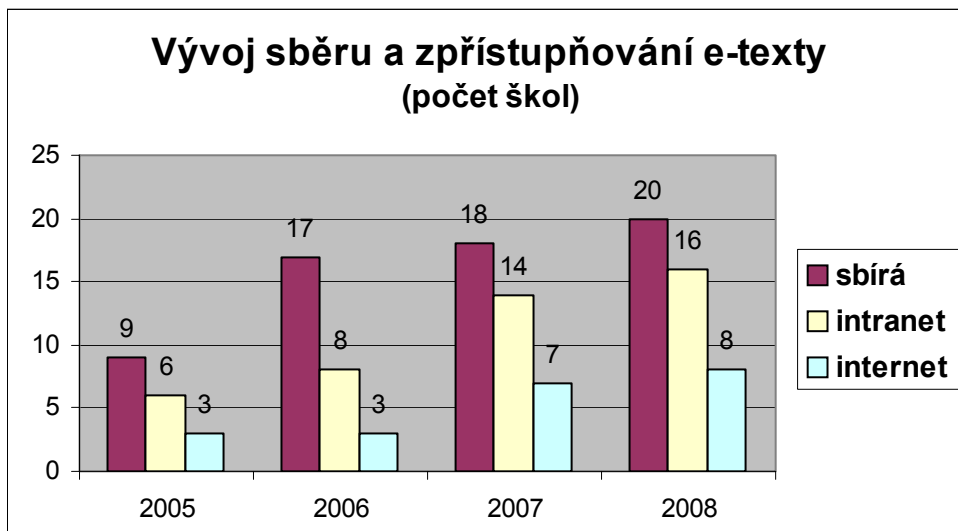
Výsledky potvrzují, že došlo k širšímu nasazení licenčních smluv. Nelze však vyvodit, že je jejich užívání je možné dát do souvislosti s mírou nebo způsobem zpřístupňování prací.

Druhým velmi sledovaným okruhem je stav standardizace popisu prací, protože se jedná o výchozí a velmi důležitý moment potřebný pro možnost budování souhrnných databází apod. Vzhledem k širší míře odezvy se oproti r. 2006 zdá širší používání MARCu, ale to je jen zdánlivé (odpovídaly školy, které se v r. 2006 akce nezúčastnily). Z formátu MARC se relativně snadno automatizovaně vytvoří formát MS-EVSKP s tím, že některé prvky bude třeba zpětně doplnit (např. údaje o přidělených právech, přidělené tituly, obor studia). Pokud jde o MS-EVSKP, došlo k posunu pouze o jednu školu, druhá škola, která před rokem tento plán deklarovala, jej zatím neuskutečnila. Výsledky však napovídají, že v r. 2008 by jej již mělo užívat celkem 16 škol a jde o 64 % všech VVŠ v ČR.

Důležitou podmínkou možnosti rozšiřovat míru zpřístupňování je zavedení povinného sběru e-verzí. K němu přikračuje stále více škol, v roce 2007 jich bylo o 12 více než o rok dříve. Nejobvyklejší je ovšem

zpřístupňování v rámci sítě dané školy, v internetu dosud zpřístupňuje pouze cca třetina škol. Zdaleka ne vše, co a kde se sbírá, se také zpřístupňuje.

Závěrečný graf znázorňuje vývoj sbírání a zpřístupňování e-textů. Započteny jsou školy, kde se sbírají a zpřístupňují v uvedené době práce na jakékoliv kvalifikační úrovni, bez rozlišení povinného, volitelného či výběrového kritéria.

Pokud jde o používané SW, došlo v tomto směru k patrnému vývoji.. Zdá se, že se prohlubuje trend k přebírání údajů z informačních systémů školy do systémů pro zpřístupňování. Pokud se uskuteční uvedené plány, bude zřejmě v r. 2008 nejpoužívanějším systémem volně dostupný DSPace. Proces budování lokálních registrů resp. také digitálních repozitářů vysokých škol v ČR tedy evidentně pokračuje.

Komise plánuje provést průzkum znovu za rok: situace by se mohla výrazněji proměnit během letošního roku, kdy se 17 VVŠ připojilo k projektu MU „Národní registr VŠKP a systém na odhalování plagiátů“.